

RZECZYWISTOŚĆ HYBRYDALNA

PERSPEKTYWA
WYCHOWAWCZA

REDAKCJA
SYLWIA
JASKUŁA

RZECZYWISTOŚĆ HYBRYDALNA

RZECZYWISTOŚĆ HYBRYDALNA

PERSPEKTYWA WYCHOWAWCZA

POD REDAKCJĄ
SYLWII JASKUŁY

Kraków 2023

Sylvia Jaskuła
Akademia Łomżyńska
📧 <https://orcid.org/0000-0003-2033-5097>
✉ sjaskula@al.edu.pl

© Copyright by individual authors, 2023

Recenzja
dr hab. Marek Rembierz, prof. UŚ

Opracowanie redakcyjne
Dorota Ilnicka

Projekt okładki
Marta Jaszczuk

ISBN 978-83-8138-961-7 (druk)
ISBN 978-83-8138-962-4 (PDF)
<https://doi.org/10.12797/9788381389624>

Publikacja sfinansowana przez Ministerstwo Edukacji i Nauki w ramach programu: Społeczna odpowiedzialność nauki. Projekt: Wychowanie w świecie wirtualnym, umowa nr SONP/SP/512696/2021

WYDAWNICTWO KSIĘGARNIA AKADEMICKA

ul. św. Anny 6, 31-008 Kraków
tel.: 12 421-13-87; 12 431-27-43
e-mail: publishing@akademicka.pl
<https://akademicka.pl>

SPIS TREŚCI

Wstęp	7
-------------	---

ROZDZIAŁ I. ZNACZĄCE KOMPONENTY WYCHOWANIA W RZECZYWISTOŚCI HYBRYDALNEJ

Anna Matuchniak-Mystkowska , Wychowanie historyczne, wychowanie patriotyczne. Muzeum realne i wirtualne – na przykładzie Centralnego Muzeum Jeńców Wojennych w Opolu/Łambinowicach	15
Maria Groenwald , Zaufanie w relacjach uczniów i nauczycieli w rzeczywistości hybrydalnej	45
Anna Walulik , Towarzystwo wychowawcze wobec wirtualnego świata	61

ROZDZIAŁ II. SZTUCZNA INTELIGENCJA A WYCHOWYWANIE W RZECZYWISTOŚCI HYBRYDALNEJ

Leszek Korporowicz , W poszukiwaniu sztucznego człowieczeństwa	79
Sylwia Jaskuła , Sztuczna inteligencja w procesach kształcenia i wychowania	95

Tadeusz Kowalewski, Znaczenie kultury cyfrowej w wychowaniu w rzeczywistości hybrydalnej 113

ROZDZIAŁ III. WYZWANIA
WSPÓŁCZESNEGO PROCESU WYCHOWAWCZEGO

Anna Brosch, Prawo do bycia zapomnianym w kontekście kreowania wizerunku dzieci w mediach społecznych 129

Łukasz Buksa OFM, Uzależnienie od Internetu i fonoholizm wśród adolescentów..... 143

Joanna Truszkowska, Determinanty realizowania pomocy psychologiczno-pedagogicznej – wybrane aspekty 175

ROZDZIAŁ IV. WSPÓŁCZESNA RZECZYWISTOŚĆ WYCHOWAWCZA

Małgorzata Bandach, Świat wirtualny w rzeczywistości wychowawczej dziecka w wieku przedszkolnym..... 201

Olga Modzelewska, Ewa Chłudzińska, Wychowanie na odległość. Doświadczenia i refleksje nauczycieli po „pierwszym szoku” zdalnego nauczania w pandemii COVID-19 221

Joanna Wysmułek, Technologie w kształceniu i wychowaniu 239

Jacek Szymański, Hybrydowość, hybrydalność, hybrydyczność sztuk pięknych w poszerzaniu horyzontów kulturowych 259

Indeks nazwisk..... 279

ŚWIAT WIRTUALNY W RZECZYWISTOŚCI WYCHOWAWCZEJ DZIECKA W WIEKU PRZEDSZKOLNYM

Małgorzata Bandach
Akademia Łomżyńska

ŚWIAT WIRTUALNY JAKO ŚRODOWISKO WYCHOWAWCZE

„Świat wirtualny”, „rzeczywistość wirtualna” to pojęcia, które w literaturze przedmiotu, ale także w języku potocznym są często używane zamiennie. „Wirtualny” w potocznym rozumieniu oznacza nierzeczywisty, nieistniejący. „Świat wirtualny” bywa rozumiany i definiowany jako źródło lub obraz doświadczeń, jako zupełnie nowa rzeczywistość – rzeczywistość wirtualna¹, czy też jako forma „użycia technologii do stworzenia interaktywnego trójwymiarowego świata, w którym obiekty dają wrażenie obecności fizycznej”².

Spśród wielu definicji warto przytoczyć propozycję Anny Latawiec, według której „świat wirtualny to obraz rzeczywistości kreowany lub odkrywany przez człowieka na drodze symulacji intelektualnej lub technicznej”³. Pojęcie symulacji (od łac. *simulatio* – udawanie, od

¹ K. Korab, *Filozofia i socjologia wirtualnej rzeczywistości*, [w:] *Wirtual. Czy nowy wsparniały świat?*, red. idem, Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa 2010, s. 11-43.

² Za: *Rzeczywistość hybrydalna. Pomiędzy bytami*, red. S. Jaskuła, Wydawnictwo Księgarnia Akademicka, Kraków 2022, s. 8.

³ A. Latawiec, *Świat wirtualny jako nowy przedmiot filozofii przyrody*, „Roczniki Filozoficzne” 2006, t. 54, nr 2, s. 121.

czasownika łac. *simulare* – udawać, upodabniać) może być rozumiane zarówno jako sztuczne odtwarzanie właściwości danego obiektu lub zjawiska za pomocą jego modelu, jak i wprowadzenie w błąd otoczenia przez udawanie, np. choroby⁴.

Nasze pojmowanie rzeczywistości, jej doświadczanie i ocena posiadają zawsze pierwiastek wirtualności, gdyż tak naprawdę jest ona obrazem odkrytym czy nawet wykreowanym przez danego człowieka w drodze symulacji (np. wyobrażeń, marzeń lub jego jednostkowych doświadczeń). Można zatem stwierdzić w pewnym uproszczeniu, że to, co zwiemy rzeczywistością, jest tak naprawdę jej obrazem – jako efekt naszego poznania, odkrycia; jest naszym światem wirtualnym, a jednocześnie jest rzeczywistością, w której żyjemy⁵.

Marek Krajewski zauważa, że „wytwarzanie sztucznych światów, odrealnianie rzeczywistości, iluzje nie są wynalazkiem nowoczesnym, ale stanowią istotę kultury i podstawę społecznego życia”⁶. Jego zdaniem kultura jako podstawowe narzędzie przystosowawcze człowieka jest

[...] najważniejszym i najbardziej pierwotnym typem wirtualności, nie można jej dotknąć, nie istnieje ona w sensie fizycznym, ale materializuje się w sposobach życia określonej społeczności, może być doświadczana tylko w efektach jej oddziaływań – w naszych unormowanych, skoordynowanych działaniach, w zwyczajach, w materialnych wytworach, w sposobie, w jaki człowiek doświadcza otaczającego go świata⁷.

⁴ *Symulacja*, [w:] *Słownik języka polskiego PWN*, <https://sjp.pwn.pl/slowniki/symulacja.html> (18.04.2023).

⁵ Stwierdzenie to można uznać za swoiste nawiązanie do teorii Platona, według której świat idei jest jedynym prawdziwym bytem, istniejącym niezależnie od rzeczywistości materialnej, a rzeczywistość materialna jest przejawem idealnego świata i zależnym od niego tworem.

⁶ M. Krajewski, *Spoleczne jako wirtualne. O starym i nowym typie symulowania realności*, [w:] *Człowiek między rzeczywistością realną a wirtualną. Teksty wykładów wygłoszonych na sympozjum naukowym zorganizowanym przez Oddział Polskiej Akademii Nauk i Wydział Teologiczny UAM w Poznaniu dnia 7 grudnia 2005 roku*, red. A. Wójtowicz, Ośrodek Wydawnictw Naukowych PAN, Poznań 2006, s. 79.

⁷ *Ibidem*, s. 81.

Człowiek od początku swego istnienia organizował swoją rzeczywistość w taki sposób, aby doświadczać tego, co „normalnie” było niedostępne, i przenosił się do „nierzeczywistości” za pomocą magii, sztuki, medytacji czy nawet substancji psychoaktywnych⁸.

Zdaniem Manuela Castellsa współcześnie „kształtuje się nowa kultura, kultura wirtualnej rzeczywistości, w której zdigitalizowane sieci multimodalnej komunikacji objęły w takim stopniu wszystkie ekspresje kulturowe i doświadczenia osobiste, iż uczyniły wirtualność podstawowym wymiarem naszej rzeczywistości”⁹, środowiskiem, w którym realizujemy swoje czynności życiowe, pracujemy, zakładamy rodziny i wychowujemy dzieci.

Środowisko może w różnorodny sposób oddziaływać na funkcjonowanie człowieka, może sprzyjać realizacji codziennych czynności życiowych lub temu przeszkadzać, może rozwijać lub degradować zachowania człowieka¹⁰. Według Aleksandra Kamińskiego środowisko i jego wpływy są nieodłącznym elementem procesu wychowania i kształtowania osobowości człowieka¹¹. Już blisko 30 lat temu Anna Przeclawska i Wiesław Theiss wskazywali, że środowisko wychowawcze „wykracza poza klasyczne instytucje edukacyjne i opiekuńcze oraz poza wymiar środowiska lokalnego. Zwraca się ku środowisku »niewidzialnemu« – pograniczom epok, kultur, wartości”¹². Środowisko wychowawcze, nie tylko to naturalne, rodzinne, jest przepelnione treściami przekazywanymi przez media i urządzenia cyfrowe, a wszechobecność urządzeń mobilnych w otoczeniu wychowanka,

⁸ J. Morbitzer, *O nowej przestrzeni edukacyjnej w hybrydowym świecie*, „Labor et Educatio” 2015, nr 3, s. 415.

⁹ M. Castells, *Spoleczeństwo sieci*, przeł. M. Marody et al., Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2011, s. 21.

¹⁰ Za: A. Bańka, *Spoleczna psychologia środowiskowa*, Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa 2002, s. 25, *Wykłady z Psychologii*, t. 9.

¹¹ A. Kamiński, *Środowisko wychowawcze – kłopoty definicyjne*, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny” 1974, nr 4, [za:] S. Kawuła, *Pedagogika społeczna w ujęciu Aleksandra Kamińskiego (1903-1978)*, [w:] *Pedagogika społeczna. Dokonania – aktualność – perspektywy. Podręcznik akademicki dla pedagogów*, red. S. Kawuła, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2009, s. 212.

¹² A. Przeclawska, W. Theiss, *Pedagogika społeczna. Nowe zadania i szanse*, [w:] *Pedagogika społeczna. Kręgi poszukiwań*, red. A. Przeclawska, Wydawnictwo Akademickie Żak, Warszawa 1996, s. 23.

w szczególności smartfonów, tabletów, i niemal niczym nieskrępowany dostęp do zasobów Internetu powodują, że to właśnie tam dziecko szuka informacji o otaczającym świecie, o rzeczywistości realnej, doświadczając jednak rzeczywistości wirtualnej, która oddziałuje na jego psychikę i sposób postrzegania świata, przemawia do niego niejednokrotnie nawet bardziej niż środowisko rzeczywiste, w którym się wychowuje (środowisko rodzinne, edukacyjne, przedszkolne, rówieśnicze itd.). Sprawia to, że „świat fikcji, który się w ten sposób tworzy, staje się światem bardziej realnym niż rzeczywistość”¹³.

ŚWIAT WIRTUALNY DZIECKA JAKO ELEMENT JEGO ROZWOJU

Granice chronologiczne wieku przedszkolnego są stosunkowo płynne i umowne, jednak najczęściej przyjmuje się, że obejmuje on okres 3.-7. roku życia dziecka. Każde dziecko rozwija się w innym tempie, wychowuje się w odmiennych warunkach środowiskowych i wychowawczych. Uwarunkowane jest to m.in. czynnikami biologicznymi i środowiskowymi. W tym okresie rozwojowym jednym z zadań, które stoją przed rodzicami i opiekunami dziecka w obszarze opieki i wychowania, jest wspieranie rozwoju dziecka i zapobieganie sytuacjom zagrożenia, jakie mogą się pojawiać w wyniku braku lub niezaspokojenia jego potrzeb. Jak twierdziła Helena Radlińska, we wszystkich działaniach opiekuńczych odbywa się akt wychowawczy, wychowanie zaś polega – jej zdaniem – na „pielęgnowaniu rozwoju, na uczeniu sztuki odszukiwania i wyboru wartości istniejących oraz czynienia z nich narzędzi własnego trudu, na wzbogacaniu wiedzy, na wyrabianiu sprawności w kierowaniu sobą i wykonywaniu pracy”¹⁴.

Analiza terminu „wychowanie” pokazuje, jak bardzo to pojęcie ewaluowało na przestrzeni lat – od rozumienia wychowania jako „od-

¹³ *Ibidem*, s. 22.

¹⁴ H. Radlińska, *Pedagogika społeczna*, wstęp R. Wroczyński, A. Kamiński, oprac. W. Wyrobkova-Delawska, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław–Warszawa–Kraków 1961, s. 35, *Źródła do Dziejów Myśli Pedagogicznej*, t. 5.

działywania na czyjaś osobowość, jej formowania, zmieniania i kształtowania”¹⁵, do definiowania wychowania jako

[...] całokształtu procesów i oddziaływań zachodzących w toku wzajemnych relacji między dwiema osobami, pomagających im rozwijać własne człowieczeństwo, uznania i afirmacji wolności, dialogu między dwiema osobami, które spotykają się ze sobą, obdarowują się swoim człowieczeństwem, uznają własną wolność i godność, okazują autentyczność, poczucie odpowiedzialności, zaufania i empatii¹⁶.

Wychowanie dziecka w okresie przedszkolnym koncentruje się na wspieraniu jego wszechstronnego rozwoju. Pojęcie rozwoju często pojawia się w literaturze naukowej, jest także używane w dyskursie społecznym. Rozwój jest rozumiany jako długotrwały proces kierunkowych zmian rozłożonych w czasie, w których można wyróżnić pewne prawidłowości w zakresie następujących przemian i ich kolejne etapy, tzw. fazy rozwojowe. Niektórzy badacze wskazują na trzy główne znaczenia tego terminu:

- jako przejście od tego, co wirtualne, do tego, co aktualne; zakłada ono substancjalną tożsamość tego, co minione, i tego, co obecne;
- jako sekwencję zmian zachodzących w jakimś układzie według określonych praw biologicznych, psychologicznych, socjologicznych itp., prowadzących do rozróżnienia i zwiększenia złożoności układu (także: wynik zmian w powyższych znaczeniach);
- jako stopniowy proces zmian kierunkowych, najczęściej nieodwracalnych, dokonujących się pod wpływem różnych czynników wewnętrznych i środowiskowych¹⁷.

Rozwój każdego dziecka należy ujmować holistycznie jako całość. Składają na niego poszczególne obszary rozwojowe, m.in.: rozwój poznawczy (uwaga, pamięć, myślenie), emocjonalny, ruchowy,

¹⁵ *Pedagogika*, red. B. Milerski, B. Śliwerski, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2000, s. 274, *PWN Leksykon*.

¹⁶ *Wychowanie*, [w:] *Encyklopedia PWN*, <https://encyklopedia.pwn.pl/haslo/wychowanie;3998683.html> (14.03.2021).

¹⁷ *Mały słownik terminów i pojęć filozoficznych*, oprac. A. Podsiad, Z. Więckowski, Instytut Wydawniczy Pax, Warszawa 1983, s. 343-344.

społeczny w zakresie zdolności komunikacyjnych, samodzielności w budowaniu relacji z innymi. Rodzice często zastanawiają się, czy ich dziecko rozwija się prawidłowo. Każde dziecko jest inne i rozwija się w innym tempie. Przyjmuje się, że na koniec tzw. okresu przedszkolnego rozwój dziecka powinien osiągnąć poziom umożliwiający mu rozpoczęcie nauki w szkole. W literaturze z zakresu pedagogiki czy psychologii możemy znaleźć liczne opracowania na ten temat. Efekty naukowych dociekań stały się podstawą do sformułowania katalogu osiągnięć rozwojowych w obszarze rozwoju fizycznego, emocjonalnego, społecznego i poznawczego, które powinny być udziałem dzieci rozpoczynających edukację szkolną, kryjące się pod pojęciem gotowości szkolnej¹⁸. Jednym z takich osiągnięć z zakresu rozwoju poznawczego jest umiejętność odróżniania elementów świata fikcji od realnej rzeczywistości; bytów rzeczywistych od medialnych, bytów realistycznych od fikcyjnych.

Umożliwienie odkrywania świata przez dziecko jest zadaniem jego rodziców i opiekunów i przejawem wspierania jego rozwoju. Jest także jednym z elementów jego wychowania. Z jednej strony dziecko jest z natury aktywne i samo projektuje swoje działania, a z drugiej – jest odbiorcą oddziaływań płynących z zewnątrz. Stymulując aktywność dziecka, można modyfikować jego zachowania, a tym samym kształtować jego umiejętności i wiedzę¹⁹.

Dziecko dąży do zdobycia orientacji w świecie. Aktywność własna umożliwia mu czynne poznawanie rzeczywistości, poznanie świata rzeczy i ludzi, pobudza działalność poszukującą i twórczą. Poprzez działanie dziecko rozwija swój umysł, dzięki czemu kształtują się

¹⁸ Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 14 lutego 2017 r. w sprawie podstawy programowej wychowania przedszkolnego oraz podstawy programowej kształcenia ogólnego dla szkoły podstawowej, w tym dla uczniów z niepełnosprawnością intelektualną w stopniu umiarkowanym lub znacznym, kształcenia ogólnego dla branżowej szkoły I stopnia, kształcenia ogólnego dla szkoły specjalnej przysposabiającej do pracy oraz kształcenia ogólnego dla szkoły policealnej, Dz.U. 2017, poz. 356, załącznik nr 2.

¹⁹ B. Muchacka, *Stymulowanie aktywności poznawczej dzieci w przedszkolu*, Wydawnictwo Naukowe AP, Kraków 2000, s. 5, *Prace Monograficzne – Akademia Pedagogiczna im. Komisji Edukacji Narodowej w Krakowie*, nr 268.

podstawy rozwoju inteligencji²⁰. Działaniem Stefan Szuman nazywa te czynności, które „polegają na oddziaływaniu na przedmioty zewnętrzne i na celowym przetwarzaniu ich”²¹. Uważa on także, że cechą świadomego oddziaływania dziecka jest przewidywanie skutków i planowanie sposobów ich przebiegu i kontroli. Szuman podkreśla ogromne znaczenie działania (aktywności) dziecka dla jego prawidłowego rozwoju. Działanie to jest źródłem poznania, jest także sprawdzianem poznania (kryterium), a ponadto czynnikiem rozwoju umysłowego człowieka²².

Podstawową formą aktywności dziecka jest zabawa. „Dzięki niej poznaje ono coraz lepiej świat i stosunki społeczne, kształci umysł i umiejętności skutecznego działania, zaspokaja potrzebę ogólnej aktywności, a także tworzy pozytywne stany uczuciowe”²³. Poprzez zabawę dziecko uczy się rozwiązywać problemy i radzić sobie z napięciem emocjonalnym. W zabawie powstają nowe relacje pomiędzy sytuacjami, bytami rzeczywistymi a sytuacjami i bytami wymyślonymi.

Każde dziecko w wieku przedszkolnym żyje w świecie rzeczywistym, jednak ogromna część jego aktywności ma miejsce w świecie fantazji i wyobraźni, w świecie wirtualnym, który samo kreuje i odkrywa. Anna Kołodziejczyk, powołując się na Jeana Piageta, podkreśla, że „właściwością myślenia małego dziecka jest zespolenie świata fikcyjnego i realnego”²⁴. W toku rozwoju stopniowo odkrywa ono zasady logicznego myślenia i samo ustala granice pomiędzy tym, co jest jedynie wytworem wyobraźni, a rzeczywistością.

²⁰ *Ibidem*, s. 15.

²¹ S. Szuman, *Rola działania w rozwoju umysłowym małego dziecka*, Zakład Narodowy imienia Ossolińskich–Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk, Wrocław 1955, s. 12, *Monografie Pedagogiczne – Polska Akademia Nauk. Komitet Nauk Pedagogicznych*, t. 2.

²² B. Muchacka, *op. cit.*, s. 15.

²³ A. Klim-Klimaszewska, *Pedagogika przedszkolna*, Polski Instytut Wydawniczy, Warszawa 2005, s. 46.

²⁴ A. Kołodziejczyk, *Świat na niby. Refleksje nad rolą fikcji w poznawaniu rzeczywistości przez dzieci*, [w:] *Nowe perspektywy badań rozwoju w dzieciństwie i dorosłości. Księga pamiątkowa dla profesor Marii Kielar-Turskiej*, red. D. Kubička, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2015, s. 106.

Początkowo świat fikcyjnej zabawy nie jest oddzielany od świata rzeczywistych działań i dziecko traci kontrolę nad odgrywanymi sytuacjami tak, że zdolne jest przestraszyć się wymyślonego przez siebie potwora. Stopniowo uczy się kontrolować granicę pomiędzy fikcją i rzeczywistością aż do takiego momentu, gdy na początku 6. roku życia potrafi plastycznie przechodzić pomiędzy światem zabawy fikcyjnej i otaczającej je rzeczywistości²⁵.

Dziecko w wieku przedszkolnym kreuje swój świat wirtualny, nadając nowe wymyślone przez siebie znaczenia sytuacjom, bytom, przedmiotom, z którymi ma kontakt w świecie rzeczywistym. Swój wkład w budowanie wirtualnego, a więc nierzeczywistego świata dziecka mają także opiekunowie dziecka – rodzice, nauczyciele, starsze rodzeństwo. Od najmłodszych lat „pomagamy” dziecku tworzyć jego świat wirtualny poprzez opowiadanie lub czytanie bajek i baśni²⁶, przywoływanie do świata dziecka wymyślonych postaci, takich jak Wróżka Zębuszka, Święty Mikołaj, Baba Jaga. Jak podkreśla Piotr Kowolik, bajki i baśnie pobudzają wyobraźnię i fantazję dziecka oraz kształcą i ćwiczą jego mechanizmy wyobrazeniowe²⁷. „Baśnie ofiarowują dziecku takie obszary wyobrazeniowe, których nie odkryłoby samo, poddają dziecku obrazy, z których może korzystać, kształtując własne fantazje na jawie, przez co może nadawać lepszy kierunek

²⁵ *Ibidem*, s. 107.

²⁶ „Bajka – krótka powiastka wierszem lub prozą, zawierająca naukę (moral). Spstrzeżenia dotyczące zasad postępowania, dobra i zła zilustrowane są przykładem, np. bohaterami są zwierzęta, które uosabiają określone typy ludzkie (mądra sowa, chytry lis, pracowita mrówka). Jeden z podstawowych gatunków literatury dydaktycznej (pouczającej), np. *Bajki* Ignacego Krasickiego, Adama Mickiewicza”. „Baśń – opowiadanie niewielkich rozmiarów, w którym dominują elementy fantastyki (niesamowite wydarzenia i postacie, np. latające dywany, mówiące zwierzęta) lub wierzenia magiczne. Jest to jeden z podstawowych gatunków epickich literatury ludowej (czyli dotyczącej wiejskich podań i legend). Najbardziej popularnym zbiorem literackiej baśni europejskiej pozostają do dziś *Baśnie* Hansa Christiana Andersena”. Zob. *Słownik terminów literackich*, Wydawnictwo Edukacyjne Wiking, <http://www.wiking.edu.pl/article.php?subject=J%EAzyk+Polski&id=567> (30.04.2023).

²⁷ P. Kowolik, *Wpływ bajki i baśni na dzieci w edukacji wczesnoszkolnej. Szkic teoretyczny*, „Nauczyciel i Szkoła” 2004, t. 3-4 (24-25), s. 43.

swemu życiu”²⁸. W literaturze pedagogicznej wskazuje się, że bajki i baśnie pełnią wiele funkcji w życiu dziecka, przede wszystkim funkcję adaptacyjną i rozwojową. Wymienia się także funkcje: bawiącą, informującą, pouczającą, wyjaśniającą, terapeutyczną i uspokajającą, inspirującą, twórczą, poszerzającą wyobraźnię dziecka, dającą sens jego działaniom i budującą światopogląd, ale także przestraszającą, zastraszającą czy budzącą trwogę²⁹.

SYMULACJA TECHNICZNA ŚWIATA W RZECZYWISTOŚCI WYCHOWAWCZEJ DZIECKA W WIEKU PRZEDSZKOLNYM

Świat wirtualny kreowany w drodze symulacji intelektualnej i technicznej jest elementem rzeczywistości wychowawczej dziecka. O ile symulacja intelektualna może przybrać np. formę rozmowy, czytania dzieciom, opowiadania, zabawy, odgrywanie ról, bezpośredniego kontaktu z dziełami sztuki, o tyle symulacja techniczna dokonuje się w dużej mierze za sprawą mediów cyfrowych i urządzeń, takich jak telewizor, komputer, tablet, smartfon czy konsole do gier. W coraz większym stopniu dzieje się to współcześnie za sprawą urządzeń mobilnych, które umożliwiają zarówno oglądanie programów telewizyjnych, filmów, bajek, jak i obecność *online* w mediach społecznościowych, nieograniczony dostęp do zasobów Internetu czy gier. Obraz świata symulowany poprzez nowoczesne środki techniczne i treści, które te środki przekazują, może mieć zarówno wpływ pozytywny i stymulować rozwój dziecka, jak i może stać się czynnikiem hamującym procesy rozwojowe, a wręcz czasami stanowić zagrożenie.

Rzeczywistość wychowawcza dziecka w wieku przedszkolnym i jego środowisko domowe jest współcześnie nasycone środkami technicznymi i technologiami, a dzieci bardzo wcześnie, czasami już w wieku niemowlęcym, mają kontakt z monitorem telewizora, komputera,

²⁸ B. Bettelheim, *Cudowne i pożyteczne. O znaczeniach i wartościach baśni*, t. 1, przeł. D. Daneck, Państwowy Instytut Wydawniczy, Warszawa 1985, s. 23, *Biblioteka Myśli Współczesnej. Plus Minus Nieskończoność*.

²⁹ A.M. Basak, *Wpływ bajek czytanych przez rodziców na rozwój dzieci w wieku szkolnym*, „Pedagogika Rodziny” 2012, t. 2, nr 4, s. 214.

laptopa, tabletu czy smartfona, gdyż te znajdują się w ich najbliższym otoczeniu. Rodzi się zatem pytanie: „Jaka jest skala zjawiska korzystania z tych nowoczesnych środków technicznych? W jakim stopniu są one obecne w rzeczywistości wychowawczej dzieci w wieku przedszkolnym i młodszym?”.

Manfred Spitzer, niemiecki psychiatra i neurobiolog, podkreślając negatywny wpływ nowoczesnych technologii informacyjno-komunikacyjnych na rozwój intelektualny i emocjonalno-społeczny dzieci, powołuje się m.in. na niemieckie badania z 2007 r., z których wynika, iż telewizję ogląda systematycznie 13% dzieci poniżej 1. roku życia, 20% jednolatków, 60% dwulatków i 89% trzylatków. Alarmujące jest także to, że po godz. 22.00 przed telewizorem siedzi 800 tys. dzieci w wieku przedszkolnym, a o 23.00 programy telewizyjne ogląda 20 tys. dzieci poniżej 6. roku życia³⁰. Spitzer zwraca też uwagę na to, że coraz częściej aktywność medialna małych dzieci, a nawet niemowląt, nie ogranicza się do telewizji, a ma związek z korzystaniem przez nie z urządzeń mobilnych wyposażonych w ekran dotykowy. Z badań przeprowadzonych w USA w 2014 r. wynika, że połowa dzieci poniżej pierwszego roku życia ogląda telewizję, 36% obsługuje ekran dotykowy, 15% „korzysta” z aplikacji, a 12% gra w gry komputerowe³¹.

W badaniach przeprowadzonych przez Annę Bąk w 2015 r. zapytano rodziców, czy w ich domach znajdują się następujące rodzaje urządzeń: laptop lub komputer stacjonarny, telefon typu smartfon z możliwością połączenia z Internetem, konsola do gier (np. Xbox, PlayStation), przenośna konsola do gier (np. Game Boy, PSP), tablet z możliwością połączenia z Internetem, przy czym autorka podkreśla, iż w analizie wyników badań skupiła się przede wszystkim na urządzeniach mobilnych, tj. smartfonie, przenośnej konsoli do gier oraz tablecie. Okazało się, że niemal wszyscy badani (99,8%) zadeklarowali posiadanie przynajmniej jednego urządzenia elektronicznego, a 66% dysponowało trzema lub więcej rodzajami tych urządzeń. Od-

³⁰ M. Spitzer, *Cyfrowa demencja. W jaki sposób pozbawiamy rozumu siebie i swoje dzieci*, przeł. A. Lipiński, Wydawnictwo Dobra Literatura, Słupsk 2013, s. 119, *Kontrasty i Kontrowersje*.

³¹ Za: idem, *Cyberchoroby. Jak cyfrowe życie rujnuje nasze zdrowie*, przeł. M. Guzowska, Wydawnictwo Dobra Literatura–Grupa Wydawnicza Literatura Inspiruje, Słupsk 2016, s. 235, *Kontrasty i Kontrowersje*.

setek rodziców posiadających urządzenia mobilne jest bardzo wysoki – 94,7%. Najbardziej powszechne w gospodarstwach domowych są sprzęty elektroniczne o uniwersalnym przeznaczeniu, tj. laptop lub komputer stacjonarny (97%), smartfon (91%) oraz tablet (62%). Wypowiedzi badanych wskazywały, że urządzenia o *stricte* rozrywkowym przeznaczeniu, czyli stacjonarna lub przenośna konsola do gier, są zdecydowanie mniej popularne – posiada je odpowiednio 33% i 10% badanych³².

Warto wspomnieć w tym miejscu, że w opinii wielu specjalistów z zakresu medycyny, psychologii i pedagogiki dzieci do 2. roku życia nie powinny mieć w ogóle kontaktu z telewizją, gramami, komputerem, tabletem ani smartfonem. Dzieci w wieku 2-5 lat nie mogą spędzać przed ekranem dłużej niż godzinę dziennie, a ich aktywności nie powinny być zbyt interaktywne i zawierać wielu bodźców dźwiękowych i wzrokowych; zaleca się też, aby rodzic towarzyszył dziecku w aktywnościach cyfrowych. Dzieci w wieku 6-12 lat nie powinny spędzać przed ekranem więcej niż dwie godziny dziennie³³, a gry wideo czy gry komputerowe powinny pojawić się w życiu dziecka nie wcześniej niż od 6. roku życia³⁴. Zalecenia formułowane przez różne instytucje i organizacje różnią się nieco między sobą, ale łączy je postulat konieczności limitowania i kontroli czasu, jaki dzieci spędzają przed monitorami oraz kontroli przez opiekunów treści przekazu.

Jaka jest skala tego zjawiska korzystania z nowoczesnych technologii komunikacyjno-informacyjnych, a w szczególności z urządzeń mobilnych przez małe dzieci w naszym kraju? Odpowiadając na to pytanie, warto odwołać się do cytowanych już wcześniej wyników

³² A. Bąk, *Korzystanie z urządzeń mobilnych przez małe dzieci w Polsce. Wyniki badania ilościowego*, Fundacja Dzieci Niczyje, Warszawa 2015, s. 7.

³³ *Policy Statement: Media Use by Children Younger than 2 Years*, „Pediatrics” 2011, Vol. 128, No. 5, s. 1040.

³⁴ World Health Organization, *Guidelines on Physical Activity, Sedentary Behaviour and Sleep for Children under 5 Years of Age*, 2019, <https://apps.who.int/iris/bitstream/handle/10665/311664/9789241550536-eng.pdf?sequence=1&isAllowed=y> (12.10.2021); [AM], WHO: *Więcej ruchu, mniej ekranów. Nowe wytyczne dla dzieci poniżej 5 r.ż.*, Polityka Zdrowotna, 25.04.2019, <https://www.politykazdrowotna.com/44207.who-wiecej-ruchu-mniej-ekranow-nowe-wytyczne-dla-dzieci-ponizej-5-rz> (12.10.2021).

badania przeprowadzonego przez Bąk. Jak podkreśla autorka raportu *Korzystanie z urządzeń mobilnych przez małe dzieci w Polsce*, było ono „pierwszym na gruncie polskim badaniem skoncentrowanym na najmłodszych dzieciach i zrealizowane na ogólnopolskiej próbie reprezentatywnej dla dzieci w wieku 6 miesięcy-6,5 lat”³⁵.

Najważniejsze ustalenia autorki raportu, ukazujące skalę zjawiska korzystania przez małe dzieci z urządzeń mobilnych, są następujące:

- 64% dzieci w wieku 6 miesięcy-6,5 lat korzysta z urządzeń mobilnych, 25% – codziennie;
- 26% dzieci posiada własne urządzenie mobilne;
- 79% dzieci ogląda filmy, a 62% gra na smartfonie lub tablecie;
- 63% dzieci zdarzyło się bawić smartfonem lub tabletem bez konkretnego celu;
- 69% rodziców udostępnia dzieciom urządzenia mobilne, kiedy muszą zająć się własnymi sprawami;
- 49% rodziców stosuje to jako rodzaj nagrody dla dziecka.

Wiele małych dzieci posiada własne urządzenia mobilne. Okazuje się, że dotyczy to 13% dzieci poniżej 2. roku życia (wiek 6 miesięcy-2 lat), wśród dzieci mających 3-4 lata 25% posiada własne urządzenie mobilne, a w grupie dzieci w wieku 5-6 lat jest to już blisko 40%³⁶. Dzieci korzystają również z urządzeń należących do innych domowników. Wyniki badań przeprowadzonych przez Bąk wskazują, że ogółem w grupie badanych dzieci 64% korzystało z urządzeń mobilnych (ze smartfona, tabletu oraz przenośnej konsoli), w tym grupie dzieci rocznych i dwuletnich było to 43%, w grupie trzy- i czteroletnich dzieci udział ten wyniósł 62%, natomiast wśród najstarszych dzieci (5-6 lat) aż 84%. Jak konkluduje autorka, „można więc uznać, że dla dzieci w wieku 5 lat i więcej korzystanie z urządzeń mobilnych jest powszechne”³⁷. Badaczka uzyskała także bardzo interesujące wyniki, jeśli chodzi o częstotliwość korzystania przez dzieci z urządzeń mobilnych. Okazuje się, że ¼ dzieci korzysta codziennie z jakiegoś urządzenia mobilnego (25%). Bąk podkreśla, iż „niepokojący jest zwłaszcza fakt, że w najwyższym stopniu dotyczy to dzieci najmłod-

³⁵ A. Bąk, *op. cit.*, s. 4.

³⁶ *Ibidem*, s. 8.

³⁷ *Ibidem*.

szych – 30% z nich codziennie używa smartfona, tabletu lub przenośnej konsoli”³⁸.

Wyniki badań prowadzonych w 2019 i w 2020 r. przez CBOS wskazują, że zjawisko korzystania z urządzeń mobilnych przez bardzo małe dzieci (poniżej 2 lat) dotyczy: w wieku do 11. miesiąca życia – 11,7% badanej grupy, a w wieku 12-23 miesiące jest to już 36,3%. W grupie wiekowej do 11. miesiąca życia 13,2% dzieci posiada własne urządzenie mobilne, a w grupie dzieci w wieku od 12-23 miesięcy – 8,5%. „Na poziomie populacji, średni wiek inicjacji korzystania z urządzeń mobilnych to nieco ponad 2 lata, ale im młodsze dziecko, tym wcześniej rozpoczęło używanie urządzeń mobilnych (w najmłodszej grupie dzieci, które używają jest to 6. miesiąc życia)”³⁹.

Najnowsze badania przeprowadzone przez zespół badaczy z Akademii Pedagogiki Specjalnej im. M. Grzegorzewskiej w Warszawie kierowany przez dr Magdalenę Rowicką wykazały, że ponad połowa dzieci w wieku 0-6 lat (54%) korzysta z urządzeń mobilnych, takich jak smartfon, tablet, smartwatch czy laptop, przy czym wiek dziecka jest skorelowany z korzystaniem z urządzeń mobilnych – im starsze dzieci, tym więcej z nich korzysta z urządzeń mobilnych. W grupie dzieci w wieku 4-6 lat dotyczy to blisko 75%. Średni wiek inicjacji używania urządzeń mobilnych to 2 lata i 2 miesiące. Dzieci korzystają przede wszystkim z urządzeń mobilnych z dostępem do Internetu (75%), średnio przez ponad godzinę dziennie. Są to przeważnie treści adresowane wyłącznie do dzieci (filmy, bajki, gry, kolorowanki itp.) – 88%. Blisko $\frac{3}{4}$ dzieci w wieku 0-6 lat korzysta z urządzeń mobilnych podczas podróży samochodem (lub innym środkiem transportu), a co drugie – podczas posiłków⁴⁰.

Wyniki badań ujawniły, że rodzice traktują urządzenia mobilne i korzystanie z nich przez dziecko jako metodę wychowawczą – niemal $\frac{2}{3}$ rodziców daje dziecku urządzenie mobilne jako nagrodę. Ponad 80% traktuje tego typu urządzenia jako sposób na zabicie nudy

³⁸ *Ibidem*, s. 9.

³⁹ Za: M. Rowicka, M. Bujalski, *Raport z badania „Brzdąc w sieci – zjawisko korzystania z urządzeń mobilnych przez dzieci w wieku 0-6 lat”*, Akademia Pedagogiki Specjalnej im. Marii Grzegorzewskiej, Warszawa 2021, s. 67.

⁴⁰ *Ibidem*, s. 2.

dziecka. Urządzenia mobilne są wykorzystywane także do uspokojenia dziecka w sytuacji, gdy ono płacze lub marudzi. Takie deklaracje złożyło ⅔ badanych rodziców⁴¹.

Wśród przyczyn, dla których rodzice dają dzieciom urządzenia mobilne bądź pozwalają im z nich korzystać, badani wskazywali na potrzebę zajęcia dzieci w sytuacjach nudy bądź dla zabicia czasu, np. podczas podróży samochodem, podczas oczekiwania w kolejce do lekarza lub kiedy dziecko choruje. Okazuje się, że urządzenia mobilne służą również do zajęcia uwagi dziecka podczas spożywania posiłków, mycia czy np. podróży komunikacją zbiorową⁴². Autorzy raportu doszli do konkluzji, iż powody i okoliczności korzystania z urządzeń mobilnych przez dzieci w wieku 0-6 lat „są powiązane z korzyściami dla dorosłych. Badani rodzice często wskazywali na sytuacje zmęczenia, braku energii na zajęcie się dzieckiem po dniu pracy, potrzeby odpoczynku”⁴³.

Kimberly S. Young podkreśla, że „technologii nigdy nie powinno się wykorzystywać jako opiekunki do dzieci. Rodzice lubią spokój, ale takie postępowanie może doprowadzić do późniejszych problemów z nałogowym korzystaniem z Internetu, którego rodzice nie będą w stanie kontrolować. A kiedy w końcu interweniują, dzieci stawiają opór i są nawet agresywne”⁴⁴.

Uzależnienie się dziecka to nie jedyna możliwa konsekwencja ograniczania przez rodziców i opiekunów czasu spędzanego z dzieckiem i ich być może nie do końca uświadamianej rezygnacji z pełnienia funkcji opiekuńczej i wychowawczej wobec własnych dzieci na rzecz korzystania przez dziecko z mediów (telewizja, Internet). Wielu dorosłych zdaje się zapominać, iż małe dziecko poznaje świat wszystkimi zmysłami, nie tylko za pomocą wzroku i słuchu, co umożliwia mu pra-

⁴¹ *Ibidem*.

⁴² *Ibidem*, s. 16.

⁴³ *Ibidem*.

⁴⁴ K.S. Young, *Nowoczesne technologie a nasze dzieci. Poradnik dla rodziców. Co każdy rodzic powinien wiedzieć na temat korzystania przez dziecko z nowoczesnych technologii*, przeł. M. Jastrzębski, Wydawnictwo Fundacja Dolce Vita, Zamość 2018, s. 13; por. *Uzależnienie od Internetu. Profilaktyka, diagnoza, terapia. Poradnik dla terapeutów i lekarzy*, red. K.S. Young, C.N. de Abreau, Wydawnictwo Fundacja Dolce Vita, Zamość 2017.

widłowy rozwój fizyczny i psychiczny. Dźwięki, kolory, zapachy i smaki, dotyk i doświadczanie przez dziecko, np. uczucia zimna czy ciepła, są przetwarzane przez mózg i tworzą w nim reprezentacje rzeczywistości otaczającej dziecka. Badanie otoczenia, eksperymentowanie, zdobywanie wiedzy, poznawanie swojego środowiska to podstawowe aktywności dziecka w wieku przedszkolnym, w które angażuje ono wszystkie swoje zmysły: dotyk, węch, smak, słuch, wzrok. Oglądanie szybko zmieniających się obrazów i wykorzystywanie tylko niektórych zmysłów oraz natłok informacji, dźwięków, poziom rozwoju psychicznego oraz małe doświadczenie życiowe dzieci w wieku przedszkolnym sprawiają, że dzieci wobec informacji telewizyjnych czy internetowych czują się zagubione i mogą mieć trudności z oceną tego, co jest fikcją, a co ma miejsce w życiu realnym⁴⁵.

Wydaje się, że polscy rodzice dostrzegają jednak pewne zagrożenia wynikające z korzystania przez dzieci w wieku przedszkolnym z urządzeń mobilnych. Wskazują oni na takie „zagrożenia jak uszkodzenie wzroku, zwyrodnienie kręgosłupa, ograniczenie mobilności fizycznej”⁴⁶ oraz ryzyko wystąpienia problemów z płynnością mowy, logicznym myśleniem oraz wykonywaniem prac manualnych, wymagających koordynacji, np. rąk i zmysłów (układanie klocków, puzzle, kolorowanie) oraz brakiem umiejętności określenia swoich zainteresowań, wyrażania emocji⁴⁷.

ZAKOŃCZENIE

Wielu pedagogów, psychologów oraz przedstawicieli innych dyscyplin naukowych wskazuje na potencjalnie negatywny wpływ nowoczesnych technologii na rozwój dziecka w wieku przedszkolnym. W szczególności dużo uwagi poświęca się wpływowi telewizji, gier komputerowych, Internetu oraz zjawisku korzystania przez małe

⁴⁵ Por. K. Litwińska-Malec, *Dziecko a telewizja*, [w:] *Pokój z dziećmi. Pedagogika chrześcijańska wobec zagrożeń rozwoju dziecka*, red. B. Smolińska-Theiss, Wydawnictwo Akademickie Żak, Warszawa 1999, s. 190-200.

⁴⁶ M. Rowicka, M. Bujalski, *op. cit.*, s. 19.

⁴⁷ *Ibidem*.

dzieci z urządzeń mobilnych, takich jak smartfon, tablet czy laptop, dzięki którym mają one niemal stały dostęp do programów telewizyjnych, sieci internetowej i gier komputerowych. Wiele badań pokazuje, że skutkiem braku kontroli przez rodziców czasu korzystania z nowoczesnych technologii informacyjnych oraz treści programów, do których mają dostęp dzieci w wieku przedszkolnym (i młodsze), może być nieprawidłowy rozwój dzieci w sferze fizycznej, poznawczej, emocjonalnej i społecznej.

Dominacja świata wirtualnego generowanego przez nowoczesne technologie w rzeczywistości wychowawczej małego dziecka może powodować trudności w nabywaniu przez nie umiejętności odróżniania elementów świata fikcji od realnej rzeczywistości, bytów rzeczywistych od medialnych, bytów realistycznych od fikcyjnych, co jest jednym ze wskaźników osiągnięcia przez dziecko tzw. gotowości szkolnej, czyli jego dojrzałości do podjęcia nauki w pierwszej klasie szkoły podstawowej. Może to prowadzić także do powstawania uzależnień oraz różnych zaburzeń, takich jak: problemy z koncentracją uwagi, zaburzenia snu, zaburzenia motywacji, poczucia własnej skuteczności oraz siły woli, zaburzenia motoryki małej i dużej, a w tym powstawanie wad postawy i nadwaga związana z brakiem ruchu. Może ponadto przyczynić się do braku umiejętności budowania więzi z bliskimi, izolacji, samotności, depresyjności, fobii i lęków⁴⁸. Należy też wziąć pod uwagę zagrożenia dla rozwoju umiejętności interpersonalnych, w szczególności, gdy kontakt z komputerem lub smartfonem staje się substytutem kontaktu z dorosłymi lub zabawy z innymi dziećmi.

Obraz świata generowany przez środki techniczne, nowoczesne technologie informacyjne jest już obrazem „przetworzonym”, jest obrazem wirtualnym, rzeczywistością wirtualną, którą dziecko w wieku przedszkolnym może traktować jako świat rzeczywisty, na podstawie której – w ramach swojej podstawowej aktywności, jaką jest zabawa – będzie tworzyło swój własny świat fikcji, fantazji, co jest charakterystyczne dla tego okresu rozwojowego. Oznacza to, że dziecko może kreować swój świat fikcji i fantazji, swój świat wirtualny nie na podstawie świata rzeczywistego, a na podstawie innego świata wirtualnego, wytworzonego intencjonalnie przez nowoczesne technologie, co

⁴⁸ *Ibidem*, s. 16.

może skutkować problemami rozwojowymi i adaptacyjnymi do środowiska społecznego istniejącego niezależnie od środków technicznych.

Rodzice, oprócz tworzenia sprzyjających warunków do prawidłowego rozwoju dziecka, mają zadania edukacyjne – są nauczycielami wykształcającymi w dziecku świadomość odrębności świata realnego od świata wirtualnego i od świata zabawy, dlatego tak ważna jest w wieku przedszkolnym obecność rodzica i „towarzyszenie” dziecku w jego aktywnościach poprzez „tworzenie zróżnicowanych ofert, zachęcających dziecko zarówno do poznawania fizycznego i społecznego świata realnego, aktywnego w nim działania, jak i doświadczania i zagłębiania się w świat realny i fantazji”⁴⁹. Zdobywanie informacji o świecie w toku oddziaływania innych osób, ale też oddziaływania nowoczesnych technologii informacyjnych stanowi bowiem element współczesnej rzeczywistości wychowawczej dziecka w wieku przedszkolnym. Obecność rodzica w trakcie różnorodnych zabaw, także w trakcie oglądania telewizji czy korzystania z urządzeń mobilnych, poprzez wspólne z dzieckiem odgrywanie historii czy zezwolenie na naturalną aktywność dziecka z użyciem przedmiotów codziennego użytku sprawi, że będzie ono potrafiło przenosić do świata realnego umiejętności nabyte i utrwalone w zabawie, umiejętności nabyte w wytworzonym przez siebie świecie wirtualnym, nawet jeśli podstawą jego kreacji była techniczna symulacja rzeczywistości.

BIBLIOGRAFIA

- [AM], WHO: *Więcej ruchu, mniej ekranów. Nowe wytyczne dla dzieci poniżej 5 r.ż.*, Polityka Zdrowotna, 25.04.2019, <https://www.politykazdrowotna.com/44207,who-wiecej-ruchu-mniej-ekranow-nowe-wytyczne-dla-dzieci-ponizej-5-rz>.
- Bańka A., *Spoleczna psychologia środowiskowa*, Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa 2002, *Wykłady z Psychologii*, t. 9.
- Basak A.M., *Wpływ bajek czytanych przez rodziców na rozwój dzieci w wieku szkolnym*, „Pedagogika Rodziny” 2012, t. 2, nr 4, s. 211-227.

⁴⁹ J. Matejczuk, *Opieka i wychowanie. Wiek przedszkolny*, Instytut Badań Edukacyjnych, Warszawa 2014, s. 14, *Niezbędnik Dobrego Nauczyciela*, Seria 2. *Opieka i Wychowanie w Okresie Dzieciństwa i Dorostania*, t. 2.

- Bak A., *Korzystanie z urządzeń mobilnych przez małe dzieci w Polsce. Wyniki badania ilościowego*, Fundacja Dzieci Niczyje, Warszawa 2015.
- Bettelheim B., *Cudowne i pożyteczne. O znaczeniach i wartościach baśni*, t. 1-2, przeł. D. Danek, Państwowy Instytut Wydawniczy, Warszawa 1985, *Biblioteka Myśli Współczesnej. Plus Minus Nieskończoność*.
- Castells M., *Spółczesność sieci*, przeł. M. Marody et al., Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2011.
- Kawula S., *Pedagogika społeczna w ujęciu Aleksandra Kamińskiego (1903-1978)*, [w:] *Pedagogika społeczna. Dokonania – aktualność – perspektywy. Podręcznik akademicki dla pedagogów*, red. S. Kawula, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2009.
- Klim-Klimaszewska A., *Pedagogika przedszkolna*, Polski Instytut Wydawniczy, Warszawa 2005.
- Kołodziejczyk A., *Świat na niby. Refleksje nad rolą fikcji w poznawaniu rzeczywistości przez dzieci*, [w:] *Nowe perspektywy badań rozwoju w dzieciństwie i dorosłości. Księga pamiątkowa dla profesor Marii Kielar-Turkiewicz*, red. D. Kubicka, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2015, s. 105-118.
- Korab K., *Filozofia i socjologia wirtualnej rzeczywistości*, [w:] *Wirtual. Czy nowy wspariały świat?*, red. K. Korab, Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa 2010, s. 11-43.
- Kowolik P., *Wpływ bajki i baśni na dzieci w edukacji wczesnoszkolnej. Szkic teoretyczny*, „Nauczyciel i Szkoła” 2004, t. 3-4 (24-25), s. 37-52.
- Krajewski M., *Spółczesne jako wirtualne. O starym i nowym typie symulowania rzeczywistości*, [w:] *Człowiek między rzeczywistością realną a wirtualną. Teksty wykładów wygłoszonych na sympozjum naukowym zorganizowanym przez Oddział Polskiej Akademii Nauk i Wydział Teologiczny UAM w Poznaniu dnia 7 grudnia 2005 roku*, red. A. Wójtowicz, Ośrodek Wydawnictw Naukowych PAN, Poznań 2006, s. 77-92.
- Latawiec A., *Świat wirtualny jako nowy przedmiot filozofii przyrody*, „Roczniki Filozoficzne” 2006, t. 54, nr 2, s. 119-132.
- Litwińska-Malec K., *Dziecko a telewizja*, [w:] *Pokój z dziećmi. Pedagogika chrześcijańska wobec zagrożeń rozwoju dziecka*, red. B. Smolińska-Theiss, Wydawnictwo Akademickie Żak, Warszawa 1999, s. 190-200.
- Mały słownik terminów i pojęć filozoficznych*, oprac. A. Podsiad, Z. Więckowski, Instytut Wydawniczy Pax, Warszawa 1983.
- Matejczuk J., *Opieka i wychowanie. Wiek przedszkolny*, Instytut Badań Edukacyjnych, Warszawa 2014, *Niezbędnik Dobrego Nauczyciela, Seria 2. Opieka i Wychowanie w Okresie Dzieciństwa i Dorastania*, t. 2.
- Morbiter J., *O nowej przestrzeni edukacyjnej w hybrydowym świecie*, „Labor et Educatio” 2015, nr 3, s. 411-430.
- Muchacka B., *Stymulowanie aktywności poznawczej dzieci w przedszkolu*, Wydawnictwo Naukowe AP, Kraków 2000, *Prace Monograficzne – Akademia Pedagogiczna im. Komisji Edukacji Narodowej w Krakowie*, nr 268.

- Pedagogika*, red. B. Milerski, B. Śliwerski, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2000, PWN Leksykon.
- Policy Statement: Media Use by Children Younger than 2 Years*, „Pediatrics” 2011, Vol. 128, No. 5, s. 1040-1045, <https://doi.org/10.1542/peds.2011-1753>.
- Przeclawska A., Theiss W., *Pedagogika społeczna. Nowe zadania i szanse*, [w:] *Pedagogika społeczna. Kręgi poszukiwań*, red. A. Przeclawska, Wydawnictwo Akademickie Żak, Warszawa 1996, s. 9-28.
- Radlińska H., *Pedagogika społeczna*, wstęp R. Wroczyński, A. Kamiński, oprac. W. Wyrobkova-Delawska, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław–Warszawa–Kraków 1961, *Źródła do Dziejów Myśli Pedagogicznej*, t. 5.
- Rowicka M., Bujalski M., *Raport z badania „Brzdąc w sieci – zjawisko korzystania z urządzeń mobilnych przez dzieci w wieku 0-6 lat”*, Akademia Pedagogiki Specjalnej im. Marii Grzegorzewskiej, Warszawa 2021.
- Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 14 lutego 2017 r. w sprawie podstawy programowej wychowania przedszkolnego oraz podstawy programowej kształcenia ogólnego dla szkoły podstawowej, w tym dla uczniów z niepełnosprawnością intelektualną w stopniu umiarkowanym lub znacznym, kształcenia ogólnego dla branżowej szkoły I stopnia, kształcenia ogólnego dla szkoły specjalnej przysposabiającej do pracy oraz kształcenia ogólnego dla szkoły policealnej, Dz.U. 2017, poz. 356, załącznik nr 2.
- Rzeczywistość hybrydalna. Pomiędzy bytami*, red. S. Jaskuła, Wydawnictwo Księgarnia Akademicka, Kraków 2022.
- Słownik terminów literackich*, Wydawnictwo Edukacyjne Wiking, <http://www.wiking.edu.pl/article.php?subject=J%EAzyk+Polski&id=567>.
- Spitzer M., *Cyfrowa demencja. W jaki sposób pozbawiamy rozumu siebie i swoje dzieci*, przeł. A. Lipiński, Wydawnictwo Dobra Literatura, Słupsk 2013, *Kontrasty i Kontrowersje*.
- Spitzer M., *Cyberchoroby. Jak cyfrowe życie rujnuje nasze zdrowie*, przeł. M. Guzowska, Wydawnictwo Dobra Literatura–Grupa Wydawnicza Literatura Inspiruje, Słupsk 2016, *Kontrasty i Kontrowersje*.
- Symulacja*, [w:] *Słownik języka polskiego PWN*, <https://sjp.pwn.pl/slowniki/symulacja.html>.
- Szuman S., *Rola działania w rozwoju umysłowym małego dziecka*, Zakład Narodowy imienia Ossolińskich–Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk, Wrocław 1955, *Monografie Pedagogiczne – Polska Akademia Nauk. Komitet Nauk Pedagogicznych*, t. 2.
- Uzależnienie od Internetu. Profilaktyka, diagnoza, terapia. Poradnik dla terapeutów i lekarzy*, red. K.S. Young, C.N. de Abreau, Wydawnictwo Fundacja Dolce Vita, Zamość 2017.
- World Health Organization, *Guidelines on Physical Activity, Sedentary Behaviour and Sleep for Children under 5 Years of Age*, 2019, <https://apps.who.int/>

iris/bitstream/handle/10665/311664/9789241550536-eng.pdf?sequence=1&isAllowed=y.

Wychowanie, [w:] *Encyklopedia PWN*, <https://encyklopedia.pwn.pl/haslo/wychowanie;3998683.html>.

Young K.S., *Nowoczesne technologie a nasze dzieci. Poradnik dla rodziców. Co każdy rodzic powinien wiedzieć na temat korzystania przez dziecko z nowoczesnych technologii*, przeł. M. Jastrzębski, Wydawnictwo Fundacja Dolce Vita, Zamość 2018.

ABSTRACT

The Virtual World in the Upbringing Reality of a Child of Pre-school Age

The virtual world as a picture of reality, created or discovered by man during intellectual or technical simulation, constitutes an element of the modern reality of upbringing of a child of pre-school age. The simulation of reality through modern technical means, including mobile devices and content which these means transmit, can influence positively and stimulate comprehensive child development, but it can be also a factor inhibiting development processes, and can even sometimes constitute a threat. Parents are the first teachers of a child, creating his or her awareness of the separateness of the real world from the virtual world and the world of play. This is why it's so important at pre-school age for a parent to be present and accompanying the child in their various activities.

Keywords: virtual world, technical simulation of reality, upbringing reality, child in preschool age

Rzeczywistość hybrydalna połączonych dwóch wymiarów: realnego i wirtualnego niesie ze sobą potrzeby nowych prądów i idei wychowawczych. Coraz szybszy postęp techniki dokonuje zmian w zakresie wiedzy i umiejętności wymaganych w przeistaczanym świecie. Zrozumienie ich charakteru, uwrażliwienie na różnorodność perspektyw, gotowość do podejmowania dialogu i zwrotów w myśleniu mogą być podstawą transformacji procesów wychowawczych nakierunkowanych na rozwój jednostek i społeczeństw. Potrzeba ta w epoce progresu technologii, a jeszcze bardziej w epoce sztucznej inteligencji, wydaje się istotniejsza niż we wcześniejszych okresach rozwoju cywilizacyjnego. Szybkość zachodzących zmian wymusza pilne refleksje nad współczesnym wychowaniem. Nowo tworzone programy czy całe modele wychowawcze muszą przygotowywać do życia w świecie odmiennych niż dotychczas interakcji człowieka z techniką. Jednocześnie powinny uwrażliwiać na wyzwania i zagrożenia, jakie one generują. To niezmiernie trudne zagadnienie, ale i zarazem wyzwanie, którego sednem jest stworzenie takiego systemu wychowawczego, którego aktualności nie zmieni bieżąca i przyszła transformacja świata.

<https://akademicka.pl>

